

УДК 371.037(09)(002.5)

*Людмила Русакова,
аспірант Уманського
державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
викладач Канівського коледжу
культури і мистецтв*

ВПЛИВ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ХУДОЖНИКА НА ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ НА ЧЕРКАЩИНІ

В статті розглядаються перспективи підвищення ефективності художньої освіти на Черкащині. Зазначено про вплив діяльності таких меценатів в галузі художньої освіти, як Н. Яшвіль та князь Голицын. Особливу увагу звернено на художню спадщину Тараса Шевченка та її вплив на життя та художній світогляд Катерини Білокур. Автор також окреслює сучасний стан художньої освіти на Черкащині.

Ключові слова: українське мистецтво, меценат, художня школа, художня освіта.

В статье рассматриваются перспективы повышения эффективности художественного образования на Черкасщине. Указано о влиянии деятельности таких меценатов в области художественного образования, как Н. Яшвили и князь Голицын. Особое внимание обращено на художественное наследие Тараса Шевченка и ее влияние на жизнь и художественное мировоззрение Екатерины Білокур. Автор также определяет современное состояние художественного образования на Черкасщине.

Ключевые слова: украинское искусство, меценат, художественная школа, художественное образование.

The article deals with the prospects for improving efficiency of art education in Cherkasy region. It has specified on the impact of the activities of patrons in art education, as N. Iashvili and Prince Golitsyn. Particular attention is paid to the artistic legacy of Taras Shevchenko and its impact on the life and artistic vision of Catherine Bilokur. The author also outlines the current state of art education in Cherkasy region: modern universities, schools, studios, and also used main approaches.

Effect of artistic works by Taras Shevchenko on modern approaches to pattern formation technology in higher art school is defined in three ways: perceptual, analytical and compositional that suggest their major types of drawing as visual simulation.

The author defines also the important role of art education of Cherkasy

region in the development of Ukrainian art and emphasizes the lack of coverage in the scientific educational thought of this problem, especially the future work for students.

Key words: *Ukrainian art, philanthropist, art school, art education.*

Протягом століть художня освіта України пройшла складний шлях свого становлення та розвитку. Кожен регіон характеризувався відповідними умовами надання якісної освіти. Черкащина стала однією із центральних територій України, на якій культура мистецтва займала перше місце для її мешканців.

Наукове дослідження художньої освіти Черкащини має практичне значення для відродження культурного розвитку сучасної України. Однак ґрунтовних наукових праць з даного питання на сьогодні виокремити можна досить мало. Так, Н. Бандуренко подає короткий огляд з життя та творчості видатних людей Черкащини [1]. Ю. Іщенко висвітлює основні світоглядні позиції художників Шевченківського краю [4]. Л. Владич присвятила свої праці видатній українській художниці Катерині Білокур – послідовниці творчості Тараса Шевченка [3].

Зазначимо, що питання художньої освіти Черкащини та перспективи підвищення її ефективності не є достатньо дослідженим і залишається на сьогодні досить актуальним.

Тому основною метою нашого дослідження є аналіз розвитку художньої системи Черкащини. Основне завдання – з'ясувати перспективи підвищення ефективності художньої освіти Черкащини – батьківщини Тараса Шевченка.

Черкащина складається з трьох етнографічних регіонів: Східного Поділля, Наддніпрянщини, Західної Полтавщини. Звичайно, такий територіальний поділ не міг не вплинути на художню освіту, зокрема декоративно-прикладне мистецтво.

На розвиток образотворчого мистецтва Черкащини мали вплив два напрямки вищої мистецької школи: Львівська та Київська [9; 10; 18].

Львівська дитяча художня школа ім. Олекси Новаківського була заснована у 1946 році. На сьогодні учні цього популярного освітнього закладу постійно представляють свою творчість на українських та міжнародних виставках дитячого малюнка в Німеччині, Польщі, Норвегії, Македонії, Болгарії, Чехії, США, Японії, Індії, Ірані [8, с. 97].

Київська малювальна школа стала однією із перших художніх закладів, що відіграла важливу роль у розвитку образотворчого мистецтва України. В різний час тут навчалися І. Левітан, М. Врубель, В. Серов, К. Крижицький, С. Яремич та ін. Художня школа надавала ґрунтовну підготовку для створення творів живопису та рисунка. Учні навчалися малювати портрети, натюрморти, гіпсові статуї, а з часом і натурників. Викладачі школи застосовували прогресивні методи, в основі яких були

вимоги виконання малюнка з натури, суворе дотримання принципу «від легкого – до більш складного» [14, с. 67], забезпечення індивідуального підходу, органічне поєднання спеціальної та загальноосвітньої підготовки, тобто загострення уваги на розвитку всебічної художньої освіти, що і дотепер залишається досить актуальним.

Випускники саме Київської та Львівської художніх шкіл починають формувати навчальний процес мистецтвознавства на Черкащині.

Твори визначних художників Європи знаходилися у великої знаті, тому не дивно, що над їхніми маєтками та садибними парками часто працювали відомі художники та архітектори. Наприклад, Я. Кубицький побудував маєток для короля Станіслава Августа Понятовського (Канів), В. Стасов – церкву (Гельм'язев), В. Городецький – адміністративні споруди (Мошни та Городище), Н. Бенуа та Н. Львов – маєток А. А. Абази (Шпола), Ян Ліндсей – королівську резиденцію (Корсунь-Шевченківський) та парк «Софіївка» (Умань) в співпраці з такими архітекторами, як Раппонета, А. Штекеншнайдер та Л. Метцель. Чимало художників Черкащини XVII–XIX століття працювали у названих маєтках, оздоблюючи їх, малюючи портрети власників та створюючи інтер'єрні та паркові скульптури [4].

Особливо почесне місце в українському мистецтві та художній освіті XIX століття Черкащини належить саме Т. Г. Шевченку, який у 1844 році закінчив Петербурзьку Академію мистецтв, де був простим учнем самого Карла Брюллова. Саме Шевченкові вдалося сформувати український національний світ, органічно трансформувати народну творчість у високу культуру, яка стала рівноправним учасником загальноєвропейського культурного діалогу.

Навчаючись та переймаючи досвід у дяків-малярів, Тарасу доводилось досить часто копіювати народну ікону, лубочні картини та «кунштики». Естетика народного реалізму та естетизму з її здатністю поєднувати різноманітні (від містичних до прагматичних) уявлення народу про життя, час, людські взаємини та інші філософські, моральні та етичні категорії – була близькою Шевченкові-художнику. Тому, навчаючись в Петербурзькій академії мистецтв, український майстер втілював у таких художніх творах, як «На пасіці», «Циганка-ворожка», «Селянська родина», «Катерина» саме ознаки народного реалізму, тобто одухотвореність інтерпретованих реалій, піднесення цих реалій до рангу символу. В зазначених творах помітна схильність митця до пошуків, які притаманні народному малярству простої, проте виразної композиції [15, с. 118].

Кожен малюнок великого українського художника мав свою техніку виконання, якого він навчався і серед сільських дяків-іконописців, і при класах петербурзького товариства художників, і при навчанні в Академії мистецтв. Художня творчість Шевченка просто не могла не позначитися на формуванні окремих мистецьких принципів у вищих художній школах

Черкащини.

Перші художні школи на Черкащині були засновані у маєтках землевласників, які, в першу чергу, намагалися виховати у дітей уміння бачити та відтворювати красу світу. Це були художники-гувернери, що навчали малювати, вишивати, ліпити, плести, разом з цим – думати та аналізувати [6, с. 100].

Так, до мистецької школи у село Козацьке у маєтку князів Голіциних на уроки малювання привозили дітей, щоб послухати розповіді Івана Крилова та помалювати з натури. Н. Яшвіль, поміщиця с. Сунки, товаришувала з Михайлом Нестеровим. У її маєтку художнику вдалося відтворити цілу серію пейзажів протягом шести років [12, с. 8]. Сама ж власниця маєтку працювала над акварелями, портретами, натюрмортами та пейзажами, що зараз зберігаються у фондах Луганського художнього музею.

Розвивалося також і народне мистецтво XVII–XIX століття, що стало початком у розвитку та самодіяльного професійного мистецтва Черкащини.

Згідно зі «Збірником матеріалів про економічне становище євреїв у Росії» (1904), у царській імперії серед жінок єврейської національності, що працювали у рукодільній сфері, нараховувалось 326911 кравчинь, 5700 майстринь панчішної справи, 17331 144 білошвейок, 4014 модисток [13, с. 273].

Рукодільні заняття були необхідними та обов'язковими для вивчення в усіх нижчих і середніх навчальних закладах Черкащини. Більшість жіночих шкіл здійснювала підготовку майстринь з окремих видів швейного й ткацького ремесла – вишивальниць, модисток, капелюшниць, шляпниць.

Однак, враховуючи те, що вивчення рукоділля було передбачено у навчальних планах, все одно на початку XX століття в Україні набули популярності додаткові жіночі рукодільні класи, особливо при нижчих навчальних установах. Засновувались два типи додаткових інституцій: рукодільний клас і ремісниче (професійне) відділення. У документі МОНу зазначалося, що «рукодільний клас повинен ... давати учням, переважно, шляхом практичного навчання знання основних прийомів, які застосовуються у різних видах рукоділля і взагалі повідомляти професійні знання й вміння залежно від роду занять місцевого населення; ремісниче відділення відрізняється від рукодільного класу більшою спеціалізацією, повнотою й ґрунтовністю навчання, повинно мати на меті практичне вивчення будь-якого ремесла з повідомленням учням необхідних знань і вмінь» [2, с. 45].

Однак, рукодільні класи й відділення постійно відкривалися окремими товариствами та «опікунствами» [11, с. 99]. Наприклад, на підставі наказу Сенату, у 1896 році були створені «комітети опікування

народною тверезістю» [11, с. 99] задля відволікання місцевого населення від пияцтва. Основною метою цих організацій було створювати бібліотеки, влаштовувати народні читання, а також організовувати вечірні й недільні класи для дорослих.

Черкаське жіноче училище відносилось до нижчих закладів освіти з навчання прикладним ремеслам та з курсом загальноосвітніх дисциплін.

Нижчі жіночі професійні школи єврейських просвітницьких і благодійних товариств мали подібні статуту, навчальні програми та плани (приватна єврейська жіноча професійна школа в Умані) [16].

Вищезазначені школи здійснювали підготовку «грамотних майстринь дамськокравецького цеху» [19, с. 325], а також надавали загальну освіту, так як перші 4 роки навчання дівчата намагалися опанувати загальноосвітні дисципліни, пізніше – опанування безпосередньо ремесел.

Паралельно з рукодільним мистецтвом на Черкащині розвивалося і саме образотворче мистецтво. Після воєнного часу було створено матеріальну базу для майбутніх поколінь художників, а саме – Черкаська організація спілки художників.

Художня студія в місті Черкаси, що діяла в 60–70-х рр. ХХ століття, сприяла появі і невеликих художніх студії у Христинівці, Жашкові, Умані, Тальному, Звенигородці, Корсуні, Золотоноші, Каневі, Драбові. Саме в цих закладах створювалися умови для виникнення творчих осередків, які поповнювали митецькі школи Києва, Одеси, Львова та Харкова.

Досить не випадково у середині 50-х років ХХ століття першим членом спілки художників стала геніальна художниця Катерина Василівна Білокур.

Катерина Василівна Білокур – майстер українського народного декоративного живопису. Вона – гордість, велич та слава України. Її життєва доля дуже схожа на долю нашого багатостраждального українського народу, такого ж талановитого і чуттєвого до краси; її талант – це божественне обдарування [20, с. 223]. Те, що зробила в українському мистецтві самобутня українська художниця, гідне захоплення та подиву, що на сьогодні належно оцінено світовою спільнотою. «Катерина Василівна Білокур – українка за походженням, селянка; несамовиті вселюблячі і всепрощенські очі, рясні разки намиста, довгі тонкі пальці рук, гаптована блуза з широким, білим, як лебедине крило на світанні, рукавом, обличчя її міняється залежно від виразу її очей» [7, с. 14]. В той час, коли надумала Катерина Василівна намалювати «Автопортрет з уяви», то найбільша складність виникла саме у зображенні очей, які мали б розповідати про те, як людина дивиться на світ та почерпнути з нього, чим збагатилася.

Катерина Білокур сама відкрила в собі здібності до малювання, пізніше – повністю осягнула свій хист. Перед українською художницею постало складне рішення: бути чи не бути справжньому українському

мистецтві, нести чи відмовитися від того, що приготувала їй доля? Рішенням стала художня спадщина великого українського генія Тараса Шевченка. Адже саме він спромігся допомогти Катерині Василівні не зрадити своєму талантові і йти до кінця, навчив її жити тільки за законом загальнолюдської моралі та відчувати красу. Малювання стало її духовною потребою, самим життям. Про те, як наполегливо працювала українська художниця, свідчить її автобіографічне зізнання: «Куди я не йду, що не роблю, а те, що я надумала малювати слідом за мною. Та й спати я ляжу, а воно мені вчувається, а воно мені ввижається, та нібито щось до мене промовляє, щоб я його не кидала, щоб я його не цуралася, щоб я його малювала, та чи на папір, чи на полотно виливала» [5, с. 7].

Тому мати талант до чогось – це, в першу чергу, великий дар від Бога і відповідальність не тільки перед собою, але й перед усім світом. Головне – це зрозуміти своє покликання, а потім – правильно реалізувати його. Ось що було найвищим досягненням для Катерини Білокур, адже за це їй буде подарована вдячна людська пам'ять.

Любов до самої природи нерозривно пов'язана у свідомості Катерини Василівни з любов'ю до рідної землі та її багатой історії. Українська художниця намагалась зберегти в своїй пам'яті всі легенди й перекази про минуле свого рідного села Богданівки. Вона пишалася тим фактом, що походження назви пов'язували з такою значимою українською постаттю, як Богданом Хмельницьким та зі славними козацькими часами. Катерина Василівна була просто закохана в історію рідного краю; і ця закоханість породжувала безліч різних фантазій, на які була багата творча уява української художниці: Маруся Чурай, козак Мамай, Тарас Шевченко.

Катерина Білокур зовсім не цуралася односельців. Навпаки, вона розуміла і належним чином сприймала ставлення до себе. Українська художниця з-поміж інших високо оцінювала разом зі своїм життям і свою працю як щось єдине, велике, і водночас обов'язкове. Малювати – це нібито був її життєвий хрест. Однак, навіть проживаючи в селі, вона ніколи не цуралася сільськогосподарської роботи. Катерина Василівна завжди прагнула бути і сама собою, і така, як всі.

Катерина Василівна була неосвічена, однак пісенна, адже дуже багато читала і навіть знала напам'ять «Кобзар» Тараса Григоровича Шевченка. Вона, як і всі, любила співати українських пісень, жила і тяжко працювала в селі, однак протягом її життя ніхто офіційно не вшановував її. Жінка довго не знала смаку слави та високого визнання в українському мистецтві.

Тарас Шевченко став справжнім життєвим ідеалом для української художниці. Самовідданість рідному народові наскільки вражали Катерину Василівну, що вона навіть нарекла себе його нареченою. Саме Тарас Григорович стає її єдиним дороговказом на життєвому шляху. Для неї український Кобзар був частиною всього Всесвіту та тієї природи, що так

любила велика українська майстриня: «Катерина відчувала себе хворою і самотньою на цій теплій землі під місяцем. Відчай поклав свою мертвотно холодну руку на її чоло. Зупинилась на краю зойку, бо своїм усім єством відчула, що за спиною стоїть не соняшник, а Він. Їй не довелося напружувати уяву, щоб почути його голос» [3, с. 4].

Художниця звиряє своє життя з Шевченковим, його самозречення в ім'я України – взірєць для неї. Вона глибоко шанувала національного поета, тому саме для нього малювала свій автопортрет: «...такою ти хотів мене бачити?» [17, с. 28]. Тарас Шевченко відіграв вирішальну роль у творчості Катерини Білокур, у ставленні її як особистості, у формуванні й розвитку її таланту.

Тому на сьогодні на Черкащині художній синтез різних мистецьких шкіл та знання академічного малюнку створили міцний художній осередок, що має на меті навчити молоде подальше покоління азам не лише мистецтва, але й дизайну. Це, в першу чергу, Черкаський факультет Київського національного університету культури і мистецтв, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Черкаський державний технологічний університет та Східноєвропейський університет економіки та менеджменту.

Так, Черкаський державний технологічний університет має міцно сформований педагогічний колектив, що постійно ділиться своїм творчо-професійним досвідом зі студентами. Це заслужений діяч мистецтв України Віктор Клименко, заслужені художники України Іван Фізер, Іван Бондар, Віктор Олексенко, кандидат мистецтвознавства Наталія Сергєєва, а також кандидати педагогічних наук Мелінда Стась та Лілія Полудень.

Ці багатогранні та неординарні особистості разом з викладачами кафедри беруть участь у різних виставках регіонального, республіканського та міжнародного рівня, самостійно організують персональні мистецькі проекти, таким чином пропагуючи власну творчість серед молодого покоління. З-поміж найголовніших варто зазначити всеукраїнські художні виставки «Триєнале живопису» (м. Київ), «Від Трипілля до сьогодні» (м. Київ), «Україно, Україно – славний край козачий» (м. Черкаси), «Світ Божий, як Великдень» (м. Тернопіль), обласні художні виставки до Дня художника (м. Черкаси), «Черкаські художники у вінок шани великому Кобзареві» (м. Черкаси).

Талановиті студенти Черкаського університету також беруть участь у різноманітних конкурсах, олімпіадах та фестивалях. Наприклад, фестиваль кам'яних скульптур «Живий камінь» (м. Черкаси), Київський обласний пленер виставки-конкурсу молодих художників «Палітра тисячоліть» (м. Переяслав-Хмельницький), молодіжний мистецький пленер «Мальовнича Україна» (м. Рівне), всеукраїнський фестиваль графічного дизайну «Три крапки», всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт із технічних і гуманітарних наук.

Випускники художніх спеціальностей університету мають широкі перспективи для працевлаштування, адже саме вони поповнюють кадровий склад архітектурно-проектних бюро, видавництв, дизайн-студій, рекламних агентств, художніх шкіл та поліграфічних підприємств як України, так і Росії.

Таким чином, у районних центрах Черкащини відкрито чимало художніх шкіл та студій. Мистецький рух професійних художників цього регіону не міг не сприяти утворенню художніх навчальних закладів. Так, були організовані художні кафедри в університетах міста Черкаси, коледжі, школи мистецтв. Досить часто до членів Черкаської спілки художників звертаються батьки дітей, котрі навчаються, для поглибленого вивчення художніх дисциплін, так як система художньої освіти постійно потребує спеціалістів та педагогів, які здатні розкрити студентам та учням академічну образотворчу школу України. Це також посприяло розвитку мистецтва дизайну.

Однак існує ряд проблем, пов'язаних з розвитком художньої освіти на Черкащині, що потребує вдосконалення освітньої системи та ґрунтовної й чіткої підготовки майбутніх студентів. Це могло б забезпечити якісну художню освіту. Паралельно з викладацькою роботою в університетах також потрібно заохочувати й членів спілки художників міста Черкаси для проведення різних наукових досліджень.

Мистецький хист та професійний дар Т. Г. Шевченка позначився на сучасних підходах до формування техніки малюнка у вищій художній школі Черкащини.

Мистецька культура Черкащини, що була здобута протягом багатьох століть, потребує подальшого вдосконалення та наукового висвітлення, так як саме завдяки колективним зусиллям наших пращурів естетичні властивості української культури досі не просто не знищені, але й продовжують розвиватися поміж молододою талановитою генерацією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандуренко Н. И. Черкасщина – история, современность, люди / Н. И. Бандуренко. – К. : Союз художников Украины, 1986. – 20 с.: ил.
2. Бутник-Сіверський Б. Українське радянське народне мистецтво / Бутник-Сіверський Б. – К. : Наук. думка, 1966. – 220 с.
3. Владич Л. Феномен Катерини Білокур / Л. Владич // Культура і життя. – 1990. – № 48. – С. 4.
4. Іщенко Ю. П. Художники Шевченкового краю / Ю. П. Іщенко, І. В. Фізер. – Черкаси : Брама-України, 2008. – 176 с.: іл.
5. Кагарлицький М. Тож коли і ким була відкрита Катерина Білокур / М. Кагарлицький // Літературна Україна. – 1998. – № 31–32. – С. 7.
6. Клименко Н. М. Черкасщина: історія, сучасність, люди / Н. М. Клименко. – Черкаси : Пресс-Інформ, 2004. – 118 с.: іл.

7. Марусин Т. Українська Попелюшка, або Доля Катерини Білокур / Т. Марусин // Вечірній Київ. – 1996. – № 107–108 (13 червня). – С. 14.
8. Перегуда Є. В. Історія української культури : навчальний посібник / Є. В. Перегуда та ін. – К. : КНУБА, 2010. – 149 с.
9. Популярная художественная энциклопедия. – М. : Советская энциклопедия, 1986. – Т. 2. – С. 396.
10. Слабошпицький М. Ф. Українські меценати: нариси з історії української культури / М. Ф. Слабошпицький. – К., 2001. – 235 с.
11. Соломинская Е. Возможности профессионального образования еврейских женщин на Украине и в Европе (начало XX века) / Соломинская Е. // Єврейська історія та культура в Україні : матеріали конференції (м. Київ, 2–5 вересня 1996 р.). – К., 1997. – С. 99–103.
12. Суровцева І. Ю. Меценатство в Україні другої половини XIX – початку XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 / І. Ю. Суровцева. – Донецьк, 2006. – 19 с.
13. Українська Радянська Енциклопедія. – К. : Головна редакція УРЕ, 1985. – Т. 12. – С. 273.
14. Українське мистецтво у полікультурному просторі / за ред. О. Рудницької. – К., 2000. – 208 с.
15. Учебный рисунок в Академии художеств / авт.-сост. Д. А. Сафаралиева. – М. : Изобразительное искусство, 1990. – 157 с.
16. Фомічова М. Регіональна специфіка формування професійно-мистецьких шкіл в Україні [Електронний ресурс] / М. Фомічова. – Режим доступу : <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16922/15-Fomichova.pdf?sequence=>
17. Шилімова О. А. Художники Черкащини / О. А. Шилімова. – Черкаси : Облполіграфвидав, 1984. – 37 с.: іл.
18. Шип Н. А. Интеллигенция на Украине / Н. А. Шип. – К. : Вища школа, 1991.
19. Шмагало Р. Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX ст. : структурування, методологія, художні позиції / Шмагало Р. – Львів : Українські Технології, 2005. – 528 с.
20. Яворівський В. Оглянься з осені. Автопортрет з уяви / В. Яворівський. – К. : Дніпро, 1984. – С. 223–430.